

*Т. Вилегжаніна, генеральний директор
Національної парламентської бібліотеки України,
заслужений працівник культури України*

МОБІЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

АНАЛІЗУЮЧИ в попередньому номері нашого журналу стан бібліотечного обслуговування в сільській місцевості, ми дійшли висновку, що настав час змінювати саму парадигму побудови бібліотечної мережі в Україні. Зрозуміло, що тільки кількість бібліотек не може бути об'єктивною характеристикою забезпечення населення бібліотечним обслуговуванням, оскільки на його якість впливають такі показники, як кількість жителів на одну бібліотеку, охоплення населення бібліотечними послугами, книгозабезпечення, матеріально-технічна складова тощо.

Статистичні дані, отримані НПБУ в 2011 р., свідчать, що процес скорочення мережі бібліотек триває, причому найбільше це характерно для індустріальних регіонів країни: Донецького, Харківського (на 9 закладів у кожному), Запорізького, Луганського (на 8). Тут кількість жителів на одну бібліотеку значно вища за середньостатистичну. Лідерами з охоплення населення бібліотечним обслуговуванням є Тернопільська, Чернігівська, Черкаська, Хмельницька області. На Тернопільщині послугами публічних бібліотек користується кожен другий житель (50%; показник книгозабезпеченості дорівнює 14,2), а на Донеччині – тільки кожний п'ятий мешканець регіону (17,6%; показник книгозабезпеченості – 23,0). Низькими є показники охоплення населення бібліотечним обслуговуванням у Дніпропетровській (18,9%), Луганській (20,7%) та Запорізькій (22,3%) областях. І саме в цих регіонах здійснюється, як уже зазначалося, скорочення мережі бібліотек, причому всупереч чинному законодавству. Проілюструю це на прикладі м. Ясинувата Донецької області, де минулого року за рішенням Виконавчого комітету міської ради спочатку було закрито 2 бібліотеки, і тільки потім до Міністерства культури України надійшов лист щодо погодження таких дій. У місті з населенням 35,8 тис. жителів влада залишає п'ять бібліотек, посилаючись на необхідність оптимізації мережі бюджетних установ, раціонального використання бюджетних коштів. Таким чином, у зоні обслуговування кожної бібліотеки буде 7,2 тис. осіб, що майже втричі більше, ніж середній показник по Україні (2 525 жителів на 1 бібліотеку). Однак зараз ідеться не про дії ясинуватської міської влади, рішення якої прийнято відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування», а про послідовність цих дій (спочатку зробили, потім спитали), чим було порушено чинне законодавство: закони України «Про культуру» (ч. 2.3 ст. 22) та «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (ч. 3 ст. 15).

Щоб не було таких випадків, необхідно розробити та затвердити Порядок погодження Міністер-

ством культури України реорганізації чи ліквідації публічних бібліотек; вивчити стан охоплення населення бібліотечним обслуговуванням; розробити нормативи матеріально-технічного оснащення публічних бібліотек та штатні нормативи.

Слід зазначити, що в різних регіонах показник охоплення населення бібліотечним обслуговуванням має досить велику розбіжність – від 1 211 осіб на одну бібліотеку в Тернопільській області до 6 385 осіб – у Донецькій. У цьому контексті виникає питання доцільності більш широкого застосування нестационарних форм бібліотечного обслуговування – пересувних бібліотек, бібліотечних пунктів, бригадного й заочного абонементів, бібліобусів тощо.

На 01.01.2012 р. кількість пунктів бібліотечного обслуговування в країні дорівнювала 3 963 одиниці, а найбільше їх у Чернігівській (390), Полтавській (382), Донецькій (359), Вінницькій (368) областях. Для деяких регіонів України, особливо в гірській місцевості, впровадження позастационарних форм бібліотечного обслуговування – чи не єдина можливість подолати нечитання через відсутність стационарних бібліотек. Але саме в цих областях кількість нестационарних пунктів бібліотечного обслуговування найменша: Закарпатська область – 30 одиниць, Івано-Франківська – 27.

У відповідь на доручення Прем'єр-міністра України М. Азарова – внести пропозиції щодо запровадження регіональних програм із надання послуг жителям віддалених населених пунктів пересувними бібліотеками – обласні державні адміністрації Закарпатської та Івано-Франківської областей підготували проекти регіональних програм «Мобільна бібліотека» (Закарпатська область) і «Мобільний комплекс інформаційно-бібліотечного обслуговування мешканців гірських населених пунктів Івано-Франківщини». Констатуємо той факт, що основна маса населення у важкодоступних та малонаселених районах живе в умовах інформаційної ізоляції, обидві програми мають за мету створення рівного доступу мешканцям цих територій до інформації, знань, культурного надбання людства. Але шляхи розв'язання проблеми розробники програм бачать по-різному.

Закарпаття пропонує обрати для старту своєї програми пілотний проект із залученням двох облас-

них бібліотек, які надаватимуть послуги жителям віддалених населених пунктів Великоберезнянського, Перечинського та Ужгородського районів, а також із залученням ЦРБ Тячівського і Мукачівського районів. Причому цю шляхетну справу бібліотечні фахівці готові розпочинати з мінімальними матеріально-технічними ресурсами: 2 одиницями транспортних засобів на зразок мікроавтобусів «Еталон», «Богдан» або «Газель»; технічним оснащенням (ноутбук, модем для доступу в Інтернет, мультимедійний проектор) і, безумовно, новими книгами, половина з яких – для дітей. За скромними підрахунками, на впровадження даного проекту необхідно 1–1,2 млн грн., яких на сьогодні в обласному бюджеті немає.

Іншу концепцію організації бібліотечного обслуговування за допомогою бібліобуса представила Івано-Франківська область. Зважаючи на те, що 6 її віддалених гірських районів розташовано в різних точках Прикарпаття, а Івано-Франківськ – дуже зручне в географічному сенсі місто, яке є майже центром краю, було визнано доцільним створення мобільного комплексу (бібліобуса) як підрозділу відділу обслуговування ОУНБ ім. І. Франка. Бібліобус повинен курсувати за графіком і заздалегідь визначеним маршрутом з урахуванням потреб і запитів мешканців на літературу та інформаційні послуги.

Ветерани бібліотечної справи добре пам'ятають, як у 1970–1980-ті рр. бібліобуси, безумовно, з більш простим оснащенням, привозили мешканцям сіл та селищ книги, журнали, газети, виконували їх замовлення на нові видання. Але нині зовсім інші вимоги до організації роботи бібліобусів. Вони мають бути не лише транспортом для доставляння літератури, а й мобільними інформаційно-бібліотечними центрами з постійно оновлюваним фондом, доступом до Інтернету, до бібліотечних, правових та інших спеціалізованих баз даних, сучасною аудіо- і відеотехнікою для проведення освітніх та соціокультурних заходів. Саме такий комплекс дозволить забезпечити належний рівень інформаційних, освітніх послуг для жителів віддалених сільських районів, що сприятиме подоланню різниці між культурним рівнем міста і села.

Бібліобуси давно й успішно використовуються в багатьох зарубіжних країнах – Великій Британії, США, Німеччині, Фінляндії та ін. У Росії перший сучасний зразок бібліомобіля було створено на базі вітчизняної моделі автобуса «Волжанін», що значно здешевило проект і в майбутньому може слугувати стимулом для подальшого серійного виробництва таких пересувних бібліотек. Загальна вартість бібліобуса з урахуванням обладнання та книжкового фонду – приблизно 100 тис. доларів. Більшу частину витрат узяла на себе адміністрація Волгоградської області, яка оплатила базову модель автобуса. Інститут «Відкрите суспільство» (фонд Сороса) надав грант на придбання обладнання, а фонд «Пушкінська бібліотека» та вітчизняні видавництва – книги і відеокасети.

Як позитивний приклад можна навести й грантову програму в галузі культури губернатора Красноярського краю, завдяки якій у двох районах реалізовано проекти «Союз рідних сердець» («Сімейна бібліотека на колесах») та «Бібліотечний експрес: від центру до окраїн». Їх метою є підвищення якості життя й соціальна підтримка населення через доступність консультаційних і бібліотечно-інформаційних послуг, а також популяризація читання, у т. ч. сімейного.

У Білорусі реалізується проект «Бібліобус – інформаційний посередник між місцевою владою і жителями віддалених сіл», сенс якого полягає в підтримці позитивного іміджу місцевої влади, наданні бібліотечних послуг населенню, зокрема в забезпеченні його правовою інформацією. Бібліобус, який курсує по віддалених селах Осиповичського району, працює за графіком, що збігається з виїздами в ці населені пункти автолавок, служб побутового обслуговування. Особливу увагу бібліотекарі приділяють дітям, а сучасне аудіо- і відеообладнання дає змогу проводити для них різноманітні заходи, організувати покази вистав лялькового театру тощо. Дорослі, окрім суто бібліотечних послуг, мають можливість отримати юридичну інформацію, користуючись правовою базою даних, зробити ксерокопію, батьки – проконсультуватися щодо методів залучення дітей до читання. Передбачено використання безпроводного Інтернету. Вся техніка працює автономно, оскільки бібліобус оснащено генератором, перетворювачем електричного струму тощо.

Спільним у наведених прикладах є те, що на реалізацію згаданих проектів було виділено як державні (у т. ч. з місцевих бюджетів), так і недержавні кошти.

Розглядаючи проблему нестационарного бібліотечного обслуговування з точки зору українських реалій, можна сказати, що вирішувати її слід комплексно – на державному рівні, за безпосередньою й активною участю обласних державних адміністрацій та служб, зусилля яких буде підтримано на районному і сільському рівнях, із залученням громадських організацій, фондів, зацікавлених юридичних та фізичних осіб. Безумовно, визначити термін окупності бібліобуса досить важко: соціальна, просвітницька, культурна діяльність не завжди підлягає економічному оцінюванню, але є необхідною умовою для формування свідомості й виховання підростаючого покоління, а також зменшення соціальної напруженості в сільській громаді.

Таким чином, можна стверджувати, що наявність мобільної бібліотеки вигідна і населенню, і бібліотекарям, оскільки бібліобус дозволяє максимально наблизити інформацію до користувачів, створити їм найкращі умови для отримання бібліотечної книги. А для бібліотекарів це ще й можливість розширити сферу свого впливу, залучити нових користувачів, підвищити основні показники роботи і показати значну ефективність бібліотечної діяльності.